

CREDINȚE ȘI PRACTICI RELIGIOASE AGRICOLE

Ion CHELCEA*

Credințe și practici religioase legate de arat

Fiind vorba de o ocupație atât de importantă, se înregistrează o serie de credințe și practici cu caracter magic-religios, având scopul de a susține, de a promova interesul activităților agrare**. Luate în ansamblu, acestea ar fi (în afară de anumite credințe): Plugușorul, aruncarea semințelor cu diferite ocazii, Capra (Turca, Cerbul, Brezaia), Buhaiul, Plugarul, Caloianul, Sângiorzul (sau Udatul), Călușul (sau Călușarii), Drăgaica și Cununa, Buzduganul sau „Peană” de grâu. Toate acestea vor să reglementeze o stare de lucruri, mai bună, sau un raport material-agricol.

* Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”, București – România (1902-1991).

** La trecerea sa în neființă, etnograful Ion Chelcea a lăsat nepublicate sau inserate răsleț în reviste cu circulație restrânsă o serie de studii, între care și cele regrupate în lucrarea *Agricultura la români de la origini până la jumătatea secolului XX* (Pitești, Editura Universității din Pitești, 2010. Ediție îngrijită și postfață de Septimiu Chelcea și Iancu Filipescu). Nici unul dintre elementele cadrului de analiză a agriculturii propus în „Dicționar de etnologie și antropologie” coordonat de Pierre Bonte și Michel Izard (Iași, Editura Polirom, 1999; traducere a ediției franceze din 1991: *Dictionnaire de l'ethnologie et de l'anthropologie*, Paris, Presses Universitaires de France) nu lipsește din cartea postumă a profesorului Ion Chelcea, cel care a ținut primul curs de etnografie la Universitatea din Iași și care a înființat în 1943 Muzeul Etnografic al Moldovei. Menționăm faptul că în lucrarea apărută în 2010 la Pitești, capitolul *Credințe și practici religioase agricole* se regăsește între paginile 285 și 316. Considerăm că luarea în discuție a credințelor și practicilor religioase lărgeste cadrul de analiză a agriculturii propus de savanții francezi. Dat fiind *tirajul confidențial* (sublinierea redacției) al lucrării lui Ion Chelcea, apreciez că retipărirea studiului despre credințele și practicile religioase legate de agricultură în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” este un semn de prețuire a contribuției autorului la cunoașterea identității noastre naționale. Cititorul avisat va trece cu vederea „scăpările din condei” de la unele trimiteri bibliografice (p. 10 și 11 – de văzut ce pagini vor corespunde în forma finală a „Anuarului”!), ale unui text scris în urmă de aproape o jumătate de veac, pe care îngrijitorii acestui studiu nu au reușit să le mai completeze. Parantezele drepte de la notele de subsol indică intervențiile noastre. Îmi exprim gratitudinea față de editorii „Anuarului”, în mod special față de distinsul etnograf Marcel Lutic, care nu au lăsat să cadă uitarea peste activitatea etnografică a tatălui meu (Prof. univ. dr. Septimiu Chelcea, Universitatea din București).

Noi le vom sublinia doar pe unele dintre ele, spre a se arăta că suntem în prezența, și de această dată, a unui resort spiritual puternic, pe care își întemeiază existența omul, potrivit cu epoca în care trăiește. Se deslușește, deci, până la un punct, o activitate dublă: una de esență pozitivă și alta spiritual-magică.

Se știe îndeobște că și la alte popoare agricultura este înconjurată de mister. În trecutul îndepărtat, căpeteniile comunităților, regi sau împărați, erau și șefi religioși, fiind considerați de supușii lor drept persoana de care se legau strâns și destinele agriculturii. La greci, la egipteni, regii sunt aceia care semănau, secerau, ei provocau abundența, întrupând „pronia cerească”. În *Iliada* (cântul VIII), spre exemplu, regele prezidează muncile agricole¹, ca de altfel și împăratul la chinezi. La noi, „plugarul”, în chip simbolic, își ia asupra-și același rol. El va personifica harul divin.

Pentru o astfel de acțiune se iau măsuri din vreme. În ziua de 9 martie (Cei 40 de Mucenici) se fac focuri mari, pentru protecția culturilor viitoare și a casei: copiii bat cu ciomegele în pământ, să se desprimăvăreze mai repede. Se caută să se asigure, prin mijloace extraraționale, „mana”, rodul grâului, pe tot parcursul dezvoltării ciclului agrar: de la arat, semănat, secerat și până la treierat. Adesea, chiar recolta depozitată implică astfel de practici, deoarece peste gropile de provizii, în semn de belșug și prosperitate, se pune o roată de car.

În Bucovina, când se pornește cu plugul la arat, înainte de a ieși cu el pe poartă, este înconjurat de trei ori cu tămâie și busuioc, se stropesc vitele cu apă sfințită, iar în bârsa plugului sau în coarnele boilor se pune câte un colac făcut din aluatul de la Crăciun sau din primul grâu secerat, împreună cu o lumânare aprinsă². La fel și în Transilvania, când se iese la arat, se ung coarnele boilor cu usturoi, se stropesc cu apă sfințită, se înconjoară cu cărbuni aprinși carul în care se află plugul și se stropesc cu aghiasmă³.

Unul dintre locuitorii din Sinești (județul Vâlcea) își aduce aminte: „Tatăl meu, înainte de a ieși cu plugul la arat, lua castronul cu izmă și busuioc și stropea boii, plugul și sâniuța – tot – și zicea «Tatăl

¹ Victor Magnien, *Les mystères d'Éleusis: leurs origines, le rituel de leurs initiations*, Paris, Payot, 1938, p. 320.

² Gheorghe Pavelescu, *Mana în folklorul românesc. Contribuție pentru cunoașterea magicului*, Sibiu, 1944, p. 36.

³ Valer Butură, *Credințe în legătură cu cultura grâului la românii din Transilvania*, în „Sociologie Românească”, vol. II, nr. 7-8, 1937, p. 359.

nostru». Și apoi pleca⁴. Sunt aici elemente ce ținesc convergent scopul de alungare a spiritelor rele care, eventual, ar înrăuri negativ activitățile agricole. În Sisești (județul Mehedinți), aratul începea când răsărea bozul; atunci însemna că pământul era îndeajuns de cald și că se putea semăna. Când începea la arat, plugarul făcea rugăciunea către răsărit, iar când termina de arat tăia o coroană de porumbar sau de fag și o punea în coarnele boilor sau la cuiul de la jug. Însemna că a terminat de arat. Acestui lucru i se mai spunea „naproorat”. Pentru încheierea aratului, în sat exista o expresie: „Am hodorât cu aratu”⁵. În aceste practici sunt elemente ce s-ar încadra în seria ritualurilor de fructificare, ca, spre exemplu, folosirea colacului de la Crăciun ori cel făcut din primul grâu secerat. Dar mai sunt și alte elemente, ce vor fi amintite pe măsură ce înaintăm cu expunerea.

Tot despre arat, am obțin de la un informator din satul Iapa (județul Neamț) o informație similară: „Când pleca tata la plug, cu bunicu, trăgea căruța-n ogradă, punea grapa-n căruță, sapa și plugul; mama punea-ntr-un hârb cărbuni și tămâie, și pe urmă lua găleata-ntr-o mână cu apă și cărbunii și mergea de trei ori împrejurul căruței, și apoi mama dădea găleata tatii și el se dădea doi pași înapoi de boi și arunca apa peste boi și car, zicând că asta-i de mană; și tot făcea cruce să dea Dumnezeu mană”⁶. Elementele precreștine de origine magică se unesc cu elementele religioase, spre a ușura o atare acțiune, de care ar depinde direct viața omului. Suntem în prezența a două tehnici, ambele fiind produsul unei mentalități și având rădăcini profunde, istorice, chiar preistorice.

La arat, omul trebuia să pornească, cum se spune, înarmat, spre a învinge orice obstacol ce i-ar sta în cale: trebuia să plece la drum primenit; erau cazuri când se impuneau chiar unele interdicții vizând relațiile sexuale, abstenența sexuală, înainte de anumite munci agricole, aceasta întâlnindu-se și la romani. Astfel, la sărbătoarea în cinstea zeiței Ceres, pe la mijlocul lunii august, femeile singure puteau lua parte, dar numai după nouă zile de abstenență sexuală. Ele erau îmbrăcate în alb și purtau cununi de spice de grâu pe cap⁷. La fel și la noi: bărbații, în timpul semănatului, nu trebuiau să aibă relații sexuale, pentru ca grâul să nu facă tăciune⁸.

⁴ Informează Nicolae Radu, 62 ani, din Sinești (1968).

⁵ Informează Nicolae Furnigel, 80 de ani (1968).

⁶ Informează Ilarie Gheorghelaș, 60 de ani (1959).

⁷ Elena Moldoveanu-Nestor, *Cununa. Sărbătoarea secerișului*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, nr. 6, 1964, p. 615.

⁸ Valer Butură, *op. cit.*, p. 359.

În general, grâul era privit ca fiind ceva sfânt. În Sinești (județul Vâlcea), în trecut exista o interdicție de a nu trece prin grâu. Iată relatarea: „Bătrânii noștri aveau un obicei: nu treceau prin grâu. Spunea că e păcat să joace (calce) pe pâine”.

Uneori, uneltelor folosite la arat li se acorda o însemnătate mistică-religioasă. Un exemplu îl oferă „fiarele strigoilor”, ce reprezintă miniatural nouă unelte metalice de muncă prinse pe un singur inel: secera, sapa, lingura de roată, vâtraiul, toporul, sfredelul, lopata, barda, casmaua. Pe acestea le scoteau țăranii de prin sudul Olteniei „cu plugul la arat pe miriște”, iar femeile încă le mai păstrau pe fundul lăzilor și în situații excepționale le țineau la cingătoare. Erau folosite în anumite rituri magico-religioase. Explicația ar fi aceasta: fierului și mai ales uneltelor făurite din acest metal li se atribuiău virtuți magice, aveau puterea de a promova dezvoltarea și continuitatea vieții, îndepărtau duhurile aducătoare de rele⁹.

Tezaurul de la Sânicolaul Mare, compus din aceleași unelte, plus fierul plugului, ar intra în categoria de obiecte legate de anumite credințe și superstiții ce privesc prosperitatea agricolă, dar și prosperitatea oamenilor¹⁰.

Poate că aceeași explicație ar sta și la baza legendei legate de Munții Retezat, aceasta spunând că mai demult, pe vremea uriașilor, și Retezatul avea vârf, ca toți munții, însă odată, mâniindu-se un uriaș pe un altul, luă un fier de plug și-l aruncă după dușman. Nimerind muntele cu fierul, îi reteză vârful... Și de atunci Retezatul (2477 m) a rămas fără vârf¹¹.

Credințe și practici religioase legate de semănat și secerat

În ceea ce privește semănatul, înregistrăm unele obiceiuri având caracter practic-pozitiv, ca, spre exemplu, atunci când se spune că „dacă nu semeni cucuruzul până-n Armindenii, poți băga coleșerul (făcălețul) mămăligii-n foc”¹². Sunt învățăminte izvorâte dintr-o experiență

⁹ Gheorghe Focșa, *Elemente decorative la bordeiele din sudul regiunii Craiova*, București, 1957, p. 30.

¹⁰ Cu privire la colanul de aur de la Șimleu, întrebuițat ca amuletă, cu întreaga serie de unelte în miniatură și toate ocupațiile și îndeletnicirile vieții pașnice (Joseph Hampel, *Altertümer der frühen Mittelalter in Ungarn*, vol. I, 1905, p. 71; Constantin Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig, 1922, p. 43-44; Idem, *Religiunea gepizilor*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. III, 1926, p. 367).

¹¹ Ion Georgescu, *Prin România*, vol. I. *Ardealul*, Sibiu, 1927, p. 151.

¹² Iuliu A. Zanne, *Proverbe românești*, vol. I-IX, București, Socec, 1895-1903 (retipărite în 1984, p. 106).

îndelungată, cum este și aceasta: „Când a cântat ciocârlia, să fie plugul în brazdă”¹³. Dar sunt și alte practici având substrat magic-religios peste care nu putem trece.

Prin nordul județului Argeș, prin satele Suici, Sălătruc (pe râul Topolog), Aref, Brăduleț (pe râul Vâlsan), Nucșoara (pe Râul Doamnei), cocenii de la porumbul de sămânță nu trebuiau arși pe foc, ci azvârliți în apă, duși la holdă sau pe coastă, la deal, ca să crească porumbul sănătos, să nu facă tăciune. Din grâul de sămânță și din toate celelalte cereale, din legume chiar, se ducea la biserică pentru a fi sfințite în ziua Sfântului Trifan, considerat protectorul agriculturii. Semințele sfințite se amestecau apoi cu întreaga cantitate ce urma să fie însămânțată. Se stropeau din nou cu apă – vechea ablațiune, acceptată și asimilată de biserică¹⁴.

În sămânță se punea adesea un ou roșu, păstrat de la Paște: alt element de fecunditate al mitologiei arhaice, conjugat cu un alt element creștin. Uneori, oul era azvârliț cu sămânța pe holdă, la întâmplare. Tot astfel se proceda și la semănatul cânepii. În sămânța de porumb se puneau pietre, „ca să fie porumbii tari” (similitudine). În Rebrîșoara (Năsăud), după ce se termina de semănat, se mai arunca odată sau de trei ori sămânța în cruce, pentru ca Dumnezeu să binecuvânteze munca, iar în mijlocul holdei se arunca un lacăt vechi, pentru ca să închidă gura păsărilor, ori se arunca un ou, ca să crească grâul mare¹⁵. În unele sate din județul Argeș, încă de la începutul semănatului sau când se termina acesta, se făcea un cuib mare, cu boabe multe: i se zicea „claca porumbului” sau „cloșca cu pui”; se făcea cruce, deasupra, iar la prășit, acolo unde se constata că porumbul este mai rar, se luau boabe din acest cuib și se semăna. De asemenea, în cuib se așezau grămăjoare de câte două boabe, iar cel ce făcea acest lucru se gândea la o fată și un băiat din sat. Când răsăreau semințele, se uita dacă perechea de boabe are cele două fire; dacă erau ambele răsărite, însemna că tinerii se vor căsători. Aceasta amintește de relația ciclului agrar cu cel nupțial¹⁶. În Săulești (județul Gorj), cuibului „claca porumbului”, care se făcea când se termina prașila a doua, i se spunea „muma copăitului”: „Socru-mio (relatează un informator din Sinești¹⁷) nu

¹³ *Ibidem*, p. 88.

¹⁴ Valer Butură, *op. cit.*, p. 359.

¹⁵ *Ibidem*, p. 360.

¹⁶ Florica Lorinț, *Ciclul obiceiurilor agrare în zona de munte a regiunii Argeș. Încercare de reconstituire*, lucrare aflată în mss.

¹⁷ Informează Dumitru Cocoș, 72 de ani.

punea în pământ [boabe de porumb] până nu dădea la altu', care n-avea, și întreba: «Mă, tu ai dat la cineva boabe?» Și lua un căpet de boabe; întâi dădea la altu' și apoi punea el”.

Toate fazele principale ale muncii agricole sunt împletite cu astfel de practici. Iată un alt exemplu: la sfârșitul lucrului, sapele sunt aruncate în așa fel încât să cadă încrucișate unele peste altele, ca să lege porumbul rod, sau se țineau ridicate cât mai sus să crească porumbul mare (județul Argeș).

Prin satele din Munții Apuseni era obiceiul ca atunci când oamenii ieșeau la semănat, „prindeau a face pogace din aluat, pe care-l lățește cu răsucitoarea și-l face pistigăiat (împodobit) cu furculița. Când pleacă de acasă, stropește boii cu apă sfințită. Îi prinde la jug și trage două brazde și când a început a treia brazdă, oprește boii în loc și pune pogacea peste coarnele plugului. Atunci, care-i mai jigă, rupe mai mult din pogace peste coarnele plugului. Apoi se așază jos și mănâncă”¹⁸.

Pentru garantarea recoltei din anul următor, pe holda de grâu se lăsau câteva fire de grâu netăiate, iar la porumb, câteva cuiburi, spre a nu se lua, odată cu întreaga recoltă, „sporul locului”. În afară de aceasta, pe câmp, din orice cultură, fie ea de porumb, grâu, orz și altele, se lăsa nerecoltat „să mănânce și păsările cerului”. După ce se secera, se lăsa la

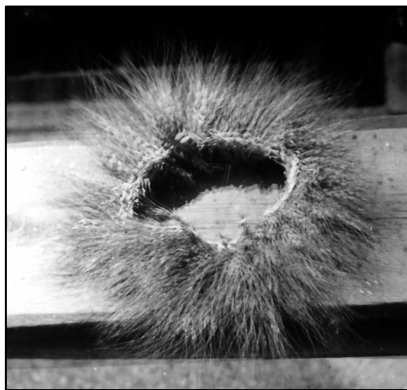

Fig. 1. Cunună din spice de grâu
(Sălciua – Turda)

capul locului o mână de spice (un petec nesecerat), pe care le împleteau ca pe o coadă și o legau sub formă de cunună cu un fir roșu; se numea „Barba lui Dumnezeu”. Aceasta însemna că au terminat de secerat și ca semn de mulțumire pentru recolta bogată (Balta Sărată, județul Brăila). Obiceiul „Barba lui Dumnezeu” sau „Barba popii” se practica și în Lunguleț (județul Dâmbovița). Aici se lăsa un petec mic de pământ nesecerat pentru păsările cerului, cu credința că „așa e bine”. La Muzeul Satului din București se află o

cunună împletită din spice de grâu din Sălciua (Turda), zonă în care asemenea cunună se țineau de obicei la icoană (fig. 1).

¹⁸ Lucia Apolzan, *Observații asupra ocupațiilor agricole în Munții Apuseni*, în „Apulum”, Alba Iulia, 1943-1944, p. 303.

În satul Cioara – aparținător de comuna Seaca din județul Teleorman –, „Barba lui Dumnezeu” se făcea în felul următor: „Când termină omul de recoltat toate pogoanele, la ăl din urmă snop, se lasă un petec netăiat și din spicele de grâu se împletește ca o coadă, în trei; i se pune un fir roșu sau flori de câmp (maci) și rămâne acolo, cu spicele în sus”. Când trecea cineva pe acolo, știa că „omul a terminat de secerat”. „Barba lui Dumnezeu” era împletită de către fete sau de către femei. Sub „Barba lui Dumnezeu” se puneau pâine, apă și fructe, ca să fie „berechet”¹⁹.

În multe locuri, pentru asigurarea unei recolte bogate, se recurgea și la alte practici, de multe ori combinate (contaminate) – ca origine și chiar ca funcțiune –, conținând elementele creștine și precreștine în același timp. Astfel, în satele de prin părțile Aradului, a doua zi de Rusalii, ieșea preotul cu crucea la holde, cu „baldachin” și „prapori”, purtați de cei mai de frunte feciori din sat. Cu această ocazie se împleteau cununi de grâu, ce erau agățate pe crucea praporilor și de baldachin²⁰. La fel se întâmpla și în Lujerdiu (Someș)²¹ (fig. 2). În Mehedinți, aceste procesiuni erau cunoscute sub denumirea de „rugă” și se organizau, de regulă, la un râu sau o fântână pentru a aduce ploaie.

Fig. 2. Slujbă religioasă în aer liber (Lujerdiu – Someș)
(foto: Ion Chelcea, 1932)

¹⁹ Informează Voicu Ban, 69 de ani, satul Cioara (1958).

²⁰ Petre Țiucra, *Priveagul. Pietre rămase (contribuție la monografia județului Arad)*, București, 1936, p. 136.

²¹ Ion Chelcea, *Schiță monografică asupra Lujerdiului-Someș*, Cluj, 1932.

La întoarcerea de la țarină, gospodarii așteptau pe la porți cu cofe cu grâu, pe care îl aruncau peste capetele credincioșilor, iar ei prindeau boabele de grâu cu mâna și cu pălăriile. În credința populară, aceste boabe erau „aducătoare de noroc”, fiind păstrate²². Locuitorii din Sinești (județul Vâlcea), la curățatul porumbului, procedau astfel: când se alegeau pentru sămânță, primii știuleți se duceau la Olteț și li se dădea drumul pe apă, la vale.

În componența acestor practici surprindem elemente bine sudate între ele, de origine creștină și precreștină. O analiză psihologică-filozofică a acestora ar aduce o clarificare asupra mentalităților vremii sau vremurilor de altădată. Noi prezentăm oarecum problema „faptic”, spre a se stabili mai întâi elementele, punctele de reper, pentru o interpretare ulterioară a acestora pe o bază de sine stătătoare.

În aceeași ordine de idei, ca rit agrar magic, s-ar cuveni să fie amintit „obiceiul cununei”, „obiceiul buzduganului” sau „peana de grâu”, când fetele și feciorii au de jucat un rol însemnat. Încă în ziua de Rusalii (sau a doua zi), prin satele din Valea Someșului și, în general, din Câmpia Transilvaniei preoții ieșeau cu crucea ca să sfințească „hotaru” (holdele). Fetele făceau cununi din spice de grâu și flori de câmp, care erau aninate la praporii de la biserică²³, unde se păstrau, punându-se pe la icoane, până în anul următor, până la recolta viitoare, în semn de asigurare și perpetuare a acesteia. Organizat în scopul obținerii de recolte bogate de grâu în anul ce vine, „obiceiul cununei” n-ar putea să-și afle valoarea altfel decât integrându-l unui rit agrar mai amplu, fiind o formă simplificată a acestuia. Precizăm că întovărășirea fetelor la „obiceiul cununei” nu echivalează cu „întovărășirea plugarului”. Este adevărat că fetele se strâng laolaltă, dar aceasta este urmarea faptului că ele muncesc împreună la secerat, știut fiind că, de obicei, munca aceasta o fac mai ales fetele, femeile.

În credința populară, cununa de spice de grâu reprezintă încarnarea spiritului fecundității câmpului. Fata care poartă cununa (uneori, sunt alese chiar două fete pentru acest scop) trebuie să fie „curată”. Ea este însoțită, de obicei, de încă patru fete: două la dreapta și două la stânga. Vorbim de felul cum se organizează ele pe tot parcursul procesiunii de la câmp până

²² Petre Țiucra, *op. cit.*, p. 136.

²³ Nicolae Cerbulescu, *Dintr-ale neamului românesc*, Sibiu, 1924, p. 88. În formă mai redusă, obiceiul se întâlnea aproape în întreaga Transilvanie (Moise Colarov, *Monografia circumscripției Pârneava a orașului Arad. Viața și obiceiurile țăranilor români din circumscripția a III-a*, Arad, 1928, p. 46).

acasă. Apoi vin celelalte, cele mai „istețe” dintre ele. Acestea aleg spicele pentru cunună și, după ce au împletit-o, tot ele o așază pe capul „celei alese”. După ce cununa a fost împletită, fetele se așază în rânduri de câte cincii. În rândul întâi, la mijloc, stă fata care poartă cununa, având de o parte și de alta, cum s-a arătat, câte două fete care o țin pe aceasta de braț²⁴. Și astfel rânduite, pleacă de la holdă spre casa unui anume gospodar, intonând cântece pe o melodie monotonă; versurile unuia dintre ele le redăm mai jos: „Cununa de unde pleacă,/ rămâne țarina-ntreagă./ Cununa de unde vine/ rămâne țarină plină./ Așa-i rându fetelor,/ ca și rându merelor,/ până-s mere mărunțele/ stau rânduri pe crângurele./ Dacă prinde-a se mări,/ ele prin’ a se rări²⁵./ – Bună sara, gazdă mare/ n-ai ieșit cu plosc-afară/ înaintea cununii/ [...]/ te-ai temut că n-om veni./ [...]/ Mai demult, am fi venit/ da n-o fost grâu-mpletit/ și cu apă nestropit./ Mai demult am fi plecat/ da n-o fost grâul călcat/ și cu apă neudat./ Dumneavost-așa v-ați lăudat/ când noi de-acas’ am plecat:/ c-aveți un voinic/ tânăr și frumos./ [...]/ Voinicu nu-i acasă/ că grâu roșu-ați măsurat/ și la moară l-ați mînat./ [...]/ Fii gazdă cu voie bună/ de iastă mândră cunună./ Să fii gazdă veseloasă/ de iastă cunună frumoasă./ Noi cununa nu v-om da/ până plosca nu ni-ți arăta”.

Ajungând la poarta gazdei, spun iarăși versuri care privesc schimbarea grâului cel vechi cu cel nou. Cununa era udată tot timpul, în tot lungul drumului. Acum este din nou udată, cu un adânc sens de rit de fertilizare. Intrați înăuntru, în casă, înconjoară masa de trei ori, cântându-se în continuare.

Este interesant de notat că în casă intră numai fetele, iar ceilalți secerători rămân în curte. În casă se intră după un anumit ritual: fetele, una după alta, prinse de mâini, în frunte cu fata care „alduiește” cununa sau, cum se mai spune, descântă cununa, făcându-se aluzie la feciorul gazdei, care trebuie să fie un voinic „tânăr și frumos [care] să ieie cununa jos”²⁶. Într-adevăr, cununa va fi luată de pe capul fetei de către un fecior. Alduitul cununei este de fapt o colindă-descântec, care vizează constant rodnicia pământului. Fiind vorba de fete și de tineret,

²⁴ Este vorba de Sângiorzul Românesc, Năsăud (Traian Gherman, *Alduitul cununei*, în „Comoara Satelor”, Blaj, vol. IV, nr. 7-8, 1927, p. 10-17).

²⁵ Se are în vedere categoria fetelor nemăritate și se fixează în versuri destinul tinerelor. Restul face trimitere la recolta de grâu și la dorința de a nu sărăci, simbolic, câmpul în viitorul an.

²⁶ Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. I, București, Editura Academiei, 1958, p. 15.

în general, se face aluzia la acel voinic „tânăr și frumos” care întrupează calități excepționale fizice și psihice. Henri H. Stahl subliniază același lucru când spune că ceea ce este valabil pentru rodnicia și prosperitatea câmpului este valabil și pentru altceva, pentru o viitoare căsătorie, de exemplu²⁷. De la rodnicia câmpului se trece ușor, într-o altă ordine de fapte, la nuntă, întrucât la steagurile ce se făceau la nunți se puneau, simbolic, și boabe de la spicele de grâu din cunună²⁸.

După cum se va vedea când se va prezenta Sângiorzul, între acesta și „cunună” sunt similitudini, deoarece și în cazul de față femeile dau fuga și smulg din îmbrăcămintea verde a Sângiorzului crenguțe pe care le păstrează pentru a se feri de boli sau în grădina de zarzavat, pentru o recoltă bogată de legume. Scopul, am putea spune, urmărește rodnicia câmpului și protejarea gospodăriei. În orice caz, cele două elemente – cununa de spice și crenguțele verzi de la Sângiorz – semnifică belșugul câmpului și perpetuarea speciei (în limitele restrânse ale satului), prin spicele udate de la cunună și descântate.

Dacă gazda are un fecior, care de altfel este invocat de descântec²⁹, atunci acesta sărută fata care poartă cununa, iar dacă nu, o sărută „drăguțu” ei. Colaborarea dintre cele două sexe, atât de ordin simbolic, cât și sentimental, își află prin aceasta un corespondent adecvat.

Putem spune, în cazul cununii, că principiul generator de bogăție și prosperitate este puritatea fetei care poartă cununa, fapt de ordin sacru-divinatoriu și condiție obligatorie. De altfel, și tânărul care ia cununa de pe capul fetei trebuie să întrunească aceeași condiție: să fie fecior, holtei. Ridicată de pe capul fetei, cununa este pusă pe masă și apoi așezată în perete. Spiritul fructificator al holdelor se crede că este acum stăpânit, adus la ascultare. S-ar putea spune că, sub raport magic, rodnicia recoltelor din anul viitor este câștigată.

Un alt moment în desfășurarea acestui ritual agrar îl reprezintă „banchetul” la care iau parte secerătorii, în frunte cu fata care a adus cununa acasă. Ea stă lângă feciorul gazdei. Și astfel participanții petrec în cântec și glume. Ospățul este caracteristic tuturor cultelor agrare, simbolizând împărtășirea cu pâine și vin, în același spirit de

²⁷ Este un „paralelism de prosperitate” (Wilhelm Mannhardt, *Wald und Feldkulte*, vol. II, Berlin, 1875, p. 119).

²⁸ Ion Chelcea, *Cramba. Structură și funcție. Contribuție la cunoașterea culturii noastre agrare*, în „Apulum”, Alba Iulia, vol. X, 1972, p. 817-833.

²⁹ Ele au privirile ațintite la feciori, ceea ce arată și următoarele versuri: „Ieșiți feciori cu apa/ să ne udați grâu’./ să ne udați cununa./ ieșiți feciori cu râu”.

fecunditate. Elementul ritual a fost adoptat de altfel și de biserica creștină, cu același sens.

La masă, se păstrează aceeași ordine care s-a observat la venirea secerătorilor de la țarină. La închinarea făcută din partea gazdei, fata care a adus cununa răspunde în versuri, rostind cuvinte de urare și prosperitate. Apoi, se rostesc urări de către ceilalți participanți, până la ultimul secerător, dar nu neapărat în versuri. Restul secerătorilor stau afară; ei mănâncă ceva mai târziu, timp în care se cântă și se încinge jocul până spre miezul nopții. Între timp, se mai adună și alți băieți și fete, care n-au nici o legătură cu procesiunea magică-agrară înfăptuită.

Nu numai cununa astfel „alduită” reprezintă simbolul unui an bogat, ci și „buzduganul”, așa cum se obișnuiește a i se spune aceluiași obicei în Streza – Cârțișoara, de exemplu³⁰. Probabil, s-a făcut și în alte părți (de exemplu, în Viștea de Sus, Făgăraș). Buzduganul se păstrează în podul casei până anul viitor. De astă dată, spicele de grâu nu mai sunt aranjate în cunună, ci în formă de cruce, cu spicele în afară (fig. 3).

Fig. 3. Buzdugan
(Drăguș, Țara Făgărașului)

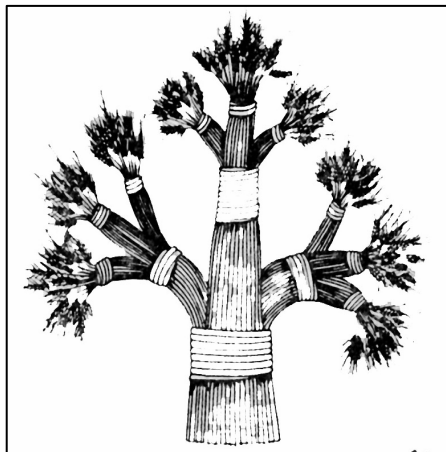

Fig. 4. „Peană de grâu”
(Valea Ampoiului, județul Alba)

de continuitate și perpetuare a unei recolte cât mai îmbelșugate. Prin satele din Munții Apuseni, cununa era păstrată în casă până ce se termina de semănat grâul din anul viitor, asigurându-se continuitatea între recolte. În această zonă i se spune „peană de grâu” (fig. 4).

Acest simbol se menține, de la an la an, ca o procesiune magică de continuitate și perpetuare a unei recolte cât mai îmbelșugate. Prin satele din Munții Apuseni, cununa era păstrată în casă până ce se termina de semănat grâul din anul viitor, asigurându-se continuitatea între recolte. În această zonă i se spune „peană de grâu” (fig. 4).

În anul următor, buzduganul este împlântat la capătul pământului,

³⁰ Informează Matei Morariu, sătean din localitate.

unde a tras plugul cea din urmă brazdă, având aceeași semnificație de continuitate³¹. În alte părți, cununa este prinsă de brațul unei troițe (cruci) aflată în aer liber (fig. 5).

Fig. 5. Cruce cu cunună
(Brazi – Gura Honț, județul Arad)
(foto: Ion Chelcea, 1967)

Și astfel pregătit, buzduganul era luat în mână de către o fată, în cel mai rău caz de către o „boreasă” (femeie), care-i mai tare de „șire” (fire), și pleca cu el pe drum cântând, buzduganul fiind astfel purtat încât să fie văzut. Fata ce-l poartă este însoțită de alte fete care cântă. Tot satul le iese înainte: femei, copii, cu „botele” pline cu apă rece, adusă de la fântână, udându-le buzduganul și, în același timp, și pe ele, dar mai ales pe fata care-l poartă. Apoi, gospodarul, în cele din urmă, îi cinstește pe toți invitându-i la masă, ca de bun augur,

ca și când prin aceasta ar fi vorba de o consubstanțialitate cu însuși spiritul căruia i se adresează întreaga procesiune.

Din cântecul buzduganului reiese că forțele naturii sunt personificate. În cazul de față, obiceiul buzduganului nu este altceva decât un descântec de fructificare, ce înlocuiește rugăciunea de zi cu zi din viața credincioșilor. Prin el se invocă factorii care ar asigura o bună recoltă în viitor, din versuri reieșind chiar și plata pe care ar pretindea-o colindătorii pentru urările făcute: „Dealul Mohului/ umbra snopului./ Cine se umbrește/ și se socotește?/ Sora soarelui/ și a vântului./ Ele se umbresc/ și se socotesc:/ care e mai mare?/ Sora soarelui/ din grai își grăia:/ că io sân’ mai mare/ și că fratele-mi soare,/ el, când strălucește,/ lumea o-ncălzește./ Sora vântului/ din grai grăia:/ că io sân’ mai mare,/ că fratele-mi vânt,/ că vânt de n-ar fi,/ oameni-ar pieri,/ oamenii la plug/ și boii la jug,/ oamenii pe deal/ și caii din ham./ Stăpână, stăpână,/ nu te întrista/ că holdele-s rari/ [...]/ Dumnezeu va da/ claiă, găleata/ snopu, ferdela/ [...]/ Stăpână, stăpână,/ gată cina bine/ că cununa-ți vine,/ cununa de plin/ și-o vadră de vin./ Cununa-i

³¹ Teofil Frâncu și George Candrea, *Români din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, p. 137, 139. În alte părți, cununa era prinsă sus la grindă, în fața icoanelor în casa cea mare, unde stătea până la semănatul din anul următor. Atunci „se sfărma” și se amesteca cu grâul de semănat, oprit pentru sămânță.

în casă/ și vadra-i pe masă./ Că de n-o va da,/ vine-un corb negru/ și-ți ia stogu-ntregu./ Vine cioara neagră/ și-ți ia clăia-ntreagă³².

Ritul agrar de felul cununii presupune de la început munca laolaltă, claca, prima fază a desfășurării obiceiului. După cum ne relatează Frâncu-Candrea, în Munții Apuseni, la sărbătoarea strânsului recoltei iau parte și lăutarii. Însă rolul de căpetenie aici nu-l mai au fetele, ci feciorii, întrucât ei sunt cei care, spre seară, în ziua clăcii, dimpreună cu vătaful jocului și cu căpleșii, urmați și de alți feciori din sat, umblă din casă în casă, cu lăutarii după ei, pe la fete, asemănător cu colindatul. Într-adevăr, se opresc și joacă, în ceată căpleșii având misiunea să ceară învoire de la părinți ca fata să participe a doua zi la clacă.

A doua zi, înainte de răsăritul soarelui, feciorii plecau cu lăutarii la casa frunțașului satului care făcea claca și care mergea cu ei la câmp, ca să le arate holda. În același timp, din sat sosesc neconținut la holdă „fete, neveste și bărbați”, luând în primire câte o „postață” pentru a o seceră. În fruntea postății se rânduiește unul dintre căpleși, având rolul de a-i conduce pe secerători. Lăutarii, la rândul lor, îi însoțesc pe secerători de la un capăt la altul al postății, cântând din vioară, în timp ce călușarii joacă, iar fetele și nevestele, acompaniate de bărbați, seceră cântând „de se clatină frunza-n codru”. Interesant mi se pare faptul că ritualul era asistat și de călușari.

Am văzut că primul moment a fost constituirea feciorilor în cete și chemarea fetelor la clacă, cu lăutari și jocuri. Al doilea este intrarea în clacă. În ziua clăcii, în curtea gospodarului frunțaș, se zice că era mare „mișcare”: se pregătesc mâncăruri și băuturi, se face curățenie, se udă curtea în vederea venirii secerătorilor seara de la câmp. Când nu a mai rămas decât o „postață” de secerat și soarele începe să apună, „fetele mai meștere” se retrag și împletesc din spice „peana” sau „cununa” de grâu, pe care o oferă unuia din membrii familiei spre a fi adusă acasă.

De la holdă până acasă participanții se rânduiesc în coloane. Cel ce poartă pana merge primul. După el vin feciorii ceilalți, ținându-se pe după umeri. La mijloc se află lăutarul (sau lăutarii) și numai după aceea vin fetele și nevestele, acestea ținându-se de mijloc. Se înțelege, era animație mare. Răsuna satul de chiuituri, la auzul cărora ceilalți săteni ieșeau cu cofe pline cu apă ca să-l ude pe cel ce ducea cununa. În satul Șanț (Năsăud), fiindcă fetele duc cununa, feciorii sunt aceia care îi stropesc pe colindători. Chiar cântecul lor arată aceasta. Ajunși la poarta stăpânului holdei, purtătorul cununii era din nou stropit cu apă. Iar când trecea pragul casei,

³² Informează Matei Morariu.

stăpâna îl stropea și ea, binecuvântându-l cu apă dintr-un pahar și dăruindu-i un florin³³. În același sat din Năsăud (Șanț), tot gazda casei ieșea la ușă cu un blid cu aghiasmă din care, cu un „struț” de busuioc, stropea fetele. Rolul stăpânei casei în acest ritual, după părerea noastră, conține rămășițe ale matriarhatului. Faptul că în acest obicei agrar stăpâna casei are de jucat un rol însemnat și că, în genere, fetele sunt chemate să împlătească cununa arată clar ce rol important i se atribuia femeii, în multe culturi fiind socotită „geniu al procreației”. Pe drept cuvânt, ne putem gândi la acele timpuri când agricultura era apanajul exclusiv al femeii, iar rolul de a binecuvânta și de a consfinți simbolic ritualul fructificării îi aparținea altădată numai ei.

După acest ceremonial, purtătorul cununii este condus de stăpâna casei, de căpleși și de lăutar(i) în casă, unde, după ce a așezat cununa pe masă, merge și își schimbă hainele ude. În satul Șanț (Năsăud), cel ce poartă cununa, după ce intră în casă, se învârtește cu ea de trei ori în jurul mesei. Apoi se așază împreună cu ceilalți la masa pe care o dă gospodarul a cărui holdă a fost secerată: la mijloc stă gospodarul sau, cum se spune, „gazda cășii”; la stânga lui se înșirau femeile, iar bărbații la dreapta. Această separare după sex reprezintă încă un element de susținere a celor spuse de noi mai sus. După masă urmează joc. Cununa este atârnată de perete, în fața mesei, iar la semănatul din anul viitor este îngropată unde s-a tras cu plugul cea din urmă brazdă.

Caloianul

Tot ca o practică similară, de câștigat bunăvoința naturii pentru a obține o recoltă bogată, este socotit și obiceiul „Caloianul”, cunoscut în Moldova sub numele de „Calian”, iar în Dobrogea de „Scaloian”. În Basarabia i se mai zice și „Păpușa” sau „Mortul”³⁴. Etimologic, denumirea de „caloian” provine din vechea slavonă: *calean*, care înseamnă „de lut”. Scaloian și Calian ar fi forme alterate, întâlnite mai rar³⁵.

³³ Suntem în 1880.

³⁴ Petre V. Ștefănuță [cel mai probabil în studiul *Cercetări folclorice pe valea Nistrului de Jos*, publicat în „Anuarul Arhivei de Folclor”, Cluj, IV, 1937, p. 31-227]. Privitor la același subiect, vezi: Teodor Burada [probabil *Caloianul*, în „Arhiva”, Iași, vol. XV, 1904, p. 473-477]; G. Stănescu, *Descânțece*, în „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tomul V, [1882-1883]; Simeon Fl. Marian, *Descânțece poporane române*, Suceava, 1886, p. 298; Ion Aurel Candrea, *Caloianul*, în „Noua Revistă Română”, II, 1900, p. 94-97; Ion C. Chițimia, „Paremiologie”, în lucrarea *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, vol. IX, București, 1952, p. 131.

³⁵ I. A. Candrea, *op. cit.*, p. 139.

Perioada când are loc acest obicei agrar este a treia săptămână după Paști, de regulă, marțea sau joia. Caloianul se integrează între ritualurile agrare de primăvară de invocat ploile pentru o recoltă bogată, apelându-se la el, în special, în perioadele de secetă. Acest obicei agrar străvechi constă în confecționarea unei păpuși cu chip de om, mică, uneori „cât o palmă de lungă” (circa 40 cm), făcută din lut, din „clisă”, și împodobită cu flori, ce urmează a fi supusă unui ritual de înmormântare și înviere. În satul Orezu (județul Ialomița), păpușa de lut era împodobită și cu coji de ouă roșii mâncate de fete în prima zi de Paști³⁶. În alte zone, Caloianul mai era confecționat și din foi de „păpușoi”, având o lungime de 20-30 cm și chip de copil.

După ce este modelat, Caloianul este așezat într-o lădiță de lemn ca un sicriu și i se face același ritual ca la o înmormântare: i se făcea priveghi, era jelit și condus la „groapă”. În funcție de zonă, Caloianului i se dădea drumul fie pe o baltă, fie pe o apă curgătoare. De asemenea, putea fi aruncat într-o fântână sau „prin semănături ascunse”, pentru ca să nu-l găsească băieții, să-l dezgroape și să-l strice. În Heleșteni (județul Iași), Caloianul era îngropat în pădure. Însă, înainte de a fi îngropat, era jelit: „Scaloieni, scaloian,/ trupșor de dician./ Scaloiță, scaloiță,/ trupșor de cuconiță,/ mă-ta că mi te-a cătat/ te-a-ntrebat/ prin pădurea deasă/ cu inima arsă”³⁷.

În acest ritual magic iese în evidență pregnant omorul ritual: moartea și reînvierea, ritualuri întâlnite și în cultele dionisiace, bacantele fiind acelea care îl plâng. Bocetul redat mai sus este printre cele mai vechi părți ale ritualului vedic³⁸.

În satul Orezu (județul Ialomița), Caloianul era sărbătorit a treia zi după Paști. După ce făceau Caloianul, acesta era depus într-un cosciug și apoi într-o cameră nefolosită, unde stătea până joi, aceeași săptămână. Miercurea se adunau fetele și pe inserat i se făcea Caloianului priveghi, fiind jelit ca un „mort”: „Caloiene-ene,/ mă-ta te căta/ prin pădurea deasă/ cu inima friptă-arsă,/ prin pădurea rară/ cu inima amară./ Scaloiene, scaloian,/ trupșor de dician/ [...] Scaloiță, scaloiță,/ trupșor de coconiță,/ mă-ta că mi te-a cătat,/ te-a cătat, te-a întrebat/ prin pădurea rară,/ cu inima amară,/ prin pădurea deasă,/ cu inima arsă”³⁹.

³⁶ C. D. Gheorghiu, *Calendarul femeilor superstițioase*, Piatra Neamț, 1892, p. 67-68.

³⁷ N. Cerbulescu, *op. cit.*, p. 85.

³⁸ James George Frazer [*The Golden Bough (Creanga de aur)*, London, Macmillan], 1890.

³⁹ C. D. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 67-68.

În unele zone ale țării, Caloianul era aruncat într-un puț, sau fântână, sau apă curgătoare, localnicii sperând ca anul să fie ploios și plin de belșug.

În sfârșit, se făcea și „pomana mortului”, care se transforma de fapt într-o adevărată petrecere. Astfel, în Orezu (județul Ialomița), după ce fetele i-au dat drumul pe apă (gârlă), cereau de pe la gospodari alimente pentru „pomana” Scaloianului. Strângeau de prin sat ouă, făină, cu care făceau o plăcintă mare, numită „ghismană”; în locul colivei se gătesc bucate. La praznic luau parte și flăcăii din sat. Erau de față lăutari, se bea și se mânca la fel ca la o pomană de „prințisor”⁴⁰.

În alte localități, la acest ceremonial participau numai fete, de regulă, zece. Ele se organizau în cete, ca și feciorii. Rolurile se împărțeau: una dintre fete era desemnată a fi conducătoarea grupului, iar altele se travesteau în popă, în dascăl de biserică, duceau steagul la fel ca la o înmormântare. Celelalte fete purtau cu ele lumânări aprinse.

Dar, după ceremonialul înmormântării, urmează un fapt interesant: la două zile, Caloianul este dezgropat în zorii zilei. Cu toții se bucură că „omul făcut din lut” a înviat. Prin satele din județul Dolj, altă dată, chiar se striga cu această ocazie: „A murit tatăl soarelui și a înviat mama ploii”. În Frătoșița (județul Gorj), copiii făceau două chipuri de pământ, unul „muma ploii” și altul „tatăl soarelui”. Muma ploii are chip de femeie; tatăl soarelui chip de bărbat. Și se procedează la fel. Muma ploii rămâne însă îngropată, iar tatăl soarelui este expus la soare pe niște mărăcini, ca să se usuce, „să vină soarele să se ducă ploile”⁴¹. Înmormântarea și dezgroparea chipului de lut mai are și alte corespondențe în cultura populară română: când are loc dansul călușerilor, când se joacă turca (capra, brezaia, cerbul) și chiar la colindat, când se practică omorul ritual și reînvierea.

În Boemia flăcăii aruncau în apă o păpușă de paie („smrt”)⁴². Acest obicei este întâlnit și la romani, sub denumirea de „argei”, sub formă de păpuși aruncate în Tibru de către vestale, 30 la număr, închipuind jertfa lui Saturn și Dis Pater. La greci, povestește Teocrit

⁴⁰ În orice caz, „toți faraonii din vremurile istorice îndeplineau un rit periodic, destinat să le asigure recăștigarea tinereții printr-un simulacru de moarte și reînviere. Asemenea solemnități își trag rădăcinile din sărbătoarea grâului. [...] Faraonul trece printr-o moarte simbolică, pentru a-și recăștiga apoi, în chip magic, plenitudinea tinereții, ca și grăuntele îngropat în pământ” (Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, București, Editura Științifică, 1966, p. 166-167).

⁴¹ Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj, Caietul 378, vol. 4, p. 4-5.

⁴² I. A. Candrea, *op. cit.*, p. 98.

(c. 315-c. 250 î. H.), două chipuri frumos îmbrăcate, înfățișându-i pe Adonis și pe Afrodita, erau aruncate în mare. Obiceiul se găsește și la bulgari. I se zice „Gherman”, pentru că se practică în ziua de Sfântul Gherman. La ruși i se spune „Kostrom” sau „Kostrubonko”.

După unii autori (de exemplu, I. A. Candrea), aceste păpuși ar înlocui sacrificiile omenești de altădată: „Cercetările noastre nu ne-au îngăduit să descoperim urme de acest obicei la celelalte popoare slavice și nici la unul din popoarele romanice din apus”. Alți autori (Petru Caraman, spre exemplu) susțin că în Caloian trebuie să vedem nu numai o simplă practică magică de ploaie, ci „o reminiscență de cult”⁴³, cu toate că acestei practici nu i se poate tăgădui scopul principal, acela de a provoca ploaia. Nu puțin interesantă este și legătura ce se face între această practică populară și evenimentul istoric, când țarul Ioniță Caloian (1197-1207) a fost ucis în cortul său și că numai în urmă practica s-ar fi extins și mai departe, cel puțin așa se arată în lucrurile învățatului cercetător care a fost Petre Caraman.

Dar lucrurile par a avea un alt substrat explicativ, legat nu de uciderea unui personaj istoric, cât mai degrabă practica ar reflecta omorul ritual, cunoscut în etnologie ca având proprietatea de a perpetua continuu recolta, de la an la an. Înclinăm spre această explicație din urmă, ea urmând a avea o anumită semnificație psihologică, în sensul că imitarea unui eveniment, în mentalitatea primitivă, echivalează cu evenimentul dorit. În consecință, înlăturarea unei stări intolerabile (secetă, lipsa recoltei) va fi înfățișată în cazul nostru prin îngroparea, sacrificarea unei păpuși și reînvierea sa simbolică, ce reprezintă evenimentul dorit, în speranța că asigură o schimbare în bine⁴⁴.

„Plugarul” – ritual agrar de primăvară

În cadrul obiceiurilor de primăvară și sub înrâurirea aceluiași principiu, avea loc în unele părți din Transilvania obiceiul numit „Plugarul”. Acesta iese din comun, prin elementele sale mai bine conservate, în unele comune din părțile Mureșului, Târnavelor și Oltului. Extensiunea sa nu este prea mare. Cu toate acestea, putem să anunțăm mai dinainte că este un obicei foarte important, în săvârșirea căruia feciorii satului au a se aduna din nou și de a forma, cum spun nemții, un *Kultgemeinschaft*, în împrejurările ce se vor arăta. În unele zone, ritul

⁴³ În „Arhiva”, XLII, nr. 3-4, p. 183.

⁴⁴ Pentru o explicație în plus trimitem la Mircea Eliade, *Mitul reîntregirii*, București, Editura Vremea, 1942.

agrar revine în conștiința publică într-o formă cu totul ștersă, cu totul simplă. În forma cea mai dezvoltată, ritul respectiv ne-a fost făcut cunoscut de către Teodor Podariu, în anul 1929 într-o comunicare ținută la Seminarul de Etnografie și Folclor al Universității din Cluj. Teodor Podariu observă că obiceiul se mai află încă în trei-patru comune din Câmpia Transilvaniei, însă mai „simplificat”. Că într-un sat din ținutul zis „După Târg” din județul Năsăud, preotul de acolo ar fi pus ... capăt acestui obicei. Desigur, un lucru regretabil, întrucât s-a oprit un rit agrar, o adevărată comoară pentru cultura noastră populară.

Același obicei se mai practica și în Cichidiul de Câmpie, la Sfântul Gheorghe. Feciorii au aici o petrecere a lor, ce se numește „Țiparea-ntâie”, făcându-se aluzie, mai mult ca sigur la grija ce-o are plugarul, cel dintâi fecior ce iese la câmp, ca să tragă prima brazdă, într-o anumită zi. Obiceiul se mai numește și „Ieșitu’ plugului”⁴⁵. El se mai practică și pe Olt, în comuna Grid, iar pe Arieș, la Ghireș, tot la Sfântul Gheorghe, în jurul Reghinului, unde ritul poartă numirea de „Fugariu”, după tendința ce o manifestă acesta de a scăpa, spre a rămâne de rușine ceilalți feciori, care au grijă să-l supravegheze și să nu-l scape. Dar, spre surprinderea noastră, atât în jurul Reghinului, cât și în satul Vad (Țara Oltului), obiceiul era îndeplinit de feciori cu totul șters și cu totul fragmentar. Probabil că interesul feciorilor s-a îndreptat în altă parte. Se exclud părți întregi importante din ritual, ca, spre exemplu, întrecerea între feciori, care dintre ei să iasă primul cu plugul la arat, cât mai de dimineață. De abia dacă se mai reactualizează finalul obiceiului din întreaga complexitate a ritualului, rămânând, adesea, ca să se execute partea cea mai comică.

Întrecerea simboliza doar grăbirea ritmului vieții, a fructificării. În satul Viaduct (Odorhei), atât la sapa de-a doua, cât și la seceriș agricultorii se întrec pentru ultimele fire... Spun ei: pentru „a prinde iepurele”, denumirea ultimelor spice sau fire de porumb. Se întreabă astfel: „Cine va prinde iepurele?”⁴⁶

A mai rămas, de asemenea, obiceiul ca gospodarii să ude feciorii, care, spre a câștiga ceva pentru petrecerea lor, sunt nevoiți să se înjuge la care și să meargă în satul vecin, Ugra, să cumpere scânduri, care, apoi vândute, să ofere un câștig pentru petrecere⁴⁷.

⁴⁵ În „Comoara Satelor”, [Blaj], vol. IV, nr. 3, p. 55.

⁴⁶ Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj, Caiet 639, p. IV.

⁴⁷ Traian Gherman, *Meteorologie populară. Observări, credințe și obiceiuri*, Blaj, 1928, p. 75.

Traian Gherman identifică practica de la Sfântul Gheorghe din satul Măhaci (Turda), numită „Babalula”, cu „Păpăruda”, care se face în alte părți vara, când nu plouă o perioadă îndelungată. În realitate, cu acest rit noi ne situăm în aceeași serie a obiceiurilor legate de cultul agrar, a cărei schemă este cvasi-fixă. Îmbrăcat în frunze, aici este unul dintre păstori. Acestuia i se mai pune și o coadă, tot din frunze de mesteacăn, ceea ce arată, odată mai mult, că avem de-a face cu un adevărat demon al vegetației; cu spiritul anotimpului imaginat de popor și transpus în dorința lor de a i se porunci anumite intenții sau de a încarna prin mijlocirea naturii sale însăși simbolul. Acesta intră sub protectoratul feciorilor și este dus prin sat. „Chizeșul feciorilor” (conducătorul jocului și al tineretului pe timpul sărbătorilor) poartă cu el o cofă, în care pune ouă și alte daruri strânse de prin sat. Ajunși pe la casele gospodarilor, „babalula” este udată; feciorii însă sunt udați numai la casa unde este fată de măritat. În schimb, udă și ei fata. Strigarea lor este: „Băbăluță/ două ouă/ și-o plăcintă/ și-un tăier de carne friptă”.

În jurul Reghinului, a doua zi de Paști feciorii se adună iarăși cu toții la biserică și de aici pleacă la râul din apropiere, unde feciorii, zece la număr, se postează în șir la trei pași. Bărbatul care a ieșit primul la arat este aici „fugariu”. Acesta intră în apă, își leapădă cămașa de pe el, prinde un capăt cu amândouă mâinile și o învârtește pe deasupra capului, izbind cu ea în apă de trei ori, numărând de fiecare dată: „Una, două, trei”! Când se ajunge la „trei”, feciorii de pe mal încep a o lua la fugă pe deal în sus, până la biserică, iar fugariul după ei, să prindă pe unul dintre ei. Cel prins are datoria să plătească fugariul⁴⁸. Acum, firește, ne putem explica și mai bine, de ce feciorii din Seulia Română se văd nevoiți a pleca după scânduri în comuna vecină. Pierind întrecerea dintre ei, au recurs la un alt mijloc de câștig, destul de comercial de altfel.

Fugarul, așa cum se arată mai sus, rămâne totuși pentru feciori, în ansamblul riturilor de acest fel, unul dintre cei mai de seamă. Suntem însă în fața unui fragment din dezvoltarea cu mult mai complexă pe care o are datina în satul Pintic (Mureș). Am putea spune că ambele cazuri, atât cel din Seulia Română (Târnava Mică), cât și cel din jurul Reghinului, constituie pentru noi bune exemple de felul cum pier nu numai „cântecele noastre”, ci și datinile, având la bază un substrat mitologic străvechi.

⁴⁸ În „Comoara Satelor”, vol. II, nr. 4, p. 60.

Dar să luăm în discuție un alt exemplu, tot în legătură cu același ritual. În comuna Vad (Făgăraș), plugarul este tot un fecior mai de seamă. Acesta, în ziua de Paști se travestește și se ascunde, în vreme ce feciorii ceilalți sunt duși la biserică. Aceștia, după ce ies de la biserică, încep a-l căuta. Locul pe unde obișnuiește să se ascundă este prin fân, paie, acasă la ei. Și, până nu-l află, nu se lasă feciorii. Urmează scena cu punerea lui pe „carâmi” de grapă fără colți, dându-i-se un furcoi (furcă) în mână și așa-l duc la râu. Bine înțeles, lumea îl urmează, fiindcă ajunși la râu, are loc o busculadă, între feciori și plugar. Dar plugarul nu se lasă. El vrea să-i tragă și pe ei în apă. Atât „țarina”, cât și societatea, mai ales prin prânzul ce urmează, primește astfel atributul fructificării geniului vegetației, care implică neîncetat reînvierea vieții și a rodului.

Urmează acum un fapt demn de reținut pentru noi, și anume: feciorii se adună cu toții la „plugar” acasă și de aici merg la cei însurați mai de curând, care le dau de băut „vinars” sau vin. În tot cazul, raportul de vârstă e subliniat. Calitatea de rit de inițiere este evidentă. Asemenea atribute complexe sunt în câmpul etnografiei foarte comune. Se poate bănuși că în trecut să fi fost la mijloc două tabere și lupta să se fi dat și aici între cei însurați și cei de curând ieșiți în rândul feciorilor mari de însurat. Aceștia, ca învingători, să fi băut de la cei însurați prețul izbândeii lor. O dovedește faptul că băutura, de astă dată, o dau cei însurați. În aceeași direcție ne îndrumă și un alt rit de inițiere, întâlnit în Seușa Română (județul Alba), la ridicarea funcțiunilor în gruparea feciorilor, începând cu „fișpanu”⁴⁹ – și anume, ridicarea în funcțiune se face prin aplicarea de lovituri, pe rând, feciorilor cu o șindrilă, numită „prișcă”, aplicate la talpa piciorului stâng – procedeu întâlnit și cu alte ocazii de același gen, în special, la alegerea de „crai nou în țară” – element comun deopotrivă și riturilor agrare. Michael Haberlandt le trece în rândul practicilor prin care se vizează de aproape belșug pentru anul viitor, mai ales în ceea ce privește roata câmpului⁵⁰.

Strigarea se face de către „crâșnic” sau de către „făt” (dascăl, cântăreț la biserică). Aceștia merg în grup la cel care-a ieșit întâi cu plugul la arat. Numai că, de astă dată, nu ne mai întâlnim nici cu un curajos fecior plugar îmbrăcat în straie obișnuite și nici cu o travestire în sens de cult agrar, ci cu o travestire oarecare. A doua zi, feciorii merg la

⁴⁹ Idem, vol. I, nr. 3, p. 33-34.

⁵⁰ Michael Haberlandt, *Einführung in die Volkskunde*, Viena, 1924, p. 45.

un servitor și-l îmbracă pe acesta ridicol – și astfel schimonosit îl pun pe un plug, de care se leagă o funie lungă. De această funie țin câte doi inși de câte o latură – toți fiind mânați de la urmă de un fecior cu bici – și fug astfel de-a lungul satului, trăgând plugul. Odată ajunși înaintea crâșmei, îl răstoarnă-n șanț pe plugar, care se face că este bolnav și cu aceasta scapă. În realitate, este vorba de o mimare a morții. Mai intervine un doctor (medic), care îi prescrie o rețetă... că numai cu „rachie” s-ar mai scăpa de la moarte. Și, însănătoșit, trage plugul mai departe până la un pârau, unde, la urma urmei, tot îl aruncă-n apă, pentru care lucru copiii râd, iar cel aruncat, din răzbunare față de restul feciorilor, împlântă plugul în pământ de așa fel că aceștia de-abia-l mai pot trage⁵¹.

Cu unele schimbări, în ce privește ritualul, același obicei se mai întâlnește și prin părțile Zarandului, prin Filipișul Mare (județul Mureș). Și în Moldova s-a menținut tragerea sau îmbrâncirea-n vale – taberele fiind constituite din bărbați și femei. Aceasta cu ocazia iordănitului. În Petea de Câmpie (județul Mureș), a doua zi de Paști, după Liturghie, toți feciorii sunt adunați la mare sfat în cimitirul bisericii, în jurul focului și al comornicilor; sunt adunați la sfat pentru a-l desemna pe feciorul care a ieșit primul la plug în acel anul, pentru ca „să fie scos în vale”. Fiecare are dreptul să-și spună părerea, spre a îndupleca pe adevăratul flăcău, spre a-l convinge. Când acesta a fost identificat, toți flăcăii se îndreaptă cu mare alai spre casa lui, în frunte cu comornicii, care abia acum părăsesc cimitirul din Sâmbăta Paștilor. Îl îmbracă foarte simplu: în gură-i pun o „pipă” de trestie; în spate-i fac o „ghebă” de fân, iar pe cap îi pun o pălărie mare de paie. De roți este legată o funie lungă, de care prind toți flăcăii, și, făcând o gălăgie de nedescris, îl duc pe toate drumurile din sat. Se opresc la fiecare fântână și-i toarnă-n cap apă, făcând un haz nemaipomenit. După ce au colindat pe toate ulițele comunei, se întorc la locul unde se ține hora. Atunci vin și ceterașii. Începe hora, iar cel dintâi care joacă este flăcăul care a fost scos în vale și udat.

Revenim la lucrarea de seminar amintită mai sus, la Plugarul așa cum ne este prezentat în satul Pintic (județul Mureș), care, după părerea noastră, oferă schema completă a ritului agrar de care ne ocupăm în rândurile de față. Între tinerii satului se instituie o adevărată emulație: se pregătesc mai dinainte pentru a fi cei mai harnici⁵². Plugarul este

⁵¹ Arhiva de Folclor a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj, Caiet 312.

⁵² Practica este comună unor spații geografice întinse.

fruntea. Cei care se pregătiseră să fie plugari și au rămas la urmă, înșelați de somn sau din lipsă de abilitate, nici nu mai intră în combinație. Nici nu mai pleacă la câmp.

Plugarul, care se scoală cel mai de dimineață, merge până la locul de arat, trage o brazdă și, pe când cocoșii satului salută ivirea zorilor, eroul hărniciei se înapoiază acasă. Atunci se și află cine este „plugarul”, căruia i se arată considerație din partea celorlalți săteni. Rolul plugarului, însă, se desfășoară a doua zi de Paști în cadrul unei festivități la care participă tot satul.

Primul dintre participanți este „ghirăul”⁵³, care conduce și răspunde de buna desfășurare a obiceiului. Al doilea în ordinea ierarhică vine subprimarul, apoi doi „dărăbani”, un „pogonici” și șase „boi” plugari. Toți aceștia sunt stabiliți (aleși) mai dinainte dintre feciorii care în acel an merg la „(a)sântare” – recrutare. Pe cap au căciuli cu „câncei” roșii și măregele albe. Au pe ei cămăși încinse cu curele și cioareci. La gât sunt legate năfrămi roșii, împestrițate cu alb, iar în picioare opinci. Toți au „bote”, afară de „boi” și de „pogonici”. Rolul lor merită a fi relatat. După acest rol sunt și aranjați în jurul teleguței. De notat că unii sunt sprijinitori, iar alții lucrează contra plugarului. În frunte merge primarul („ghirăul”), care este partizanul plugarului. Cei șase „boi” feciori sunt prinși la teleguță. Tânjala este formată ad-hoc, mai lungă, având trei găuri, de ale căror capete trag primii patru „boi”, dintre care primii doi sunt de partea plugarului. Prin a treia gaură este trecută o frânghie groasă de care trag ultimii doi „boi”. Capetele frânghiei sunt mai lungi decât gânjurile, pentru ca „boii” să poată acționa de la distanță ceva mai mare de teleguță, spre a nu fi atinși de roți. Ultimii patru „boi” sunt contra plugarului. În partea stângă a „boilor”, alături, merge „pogoniciul”, cu un bici din curele, cu pleasnă de cânepă, din care pocnește când și când.

Plugarul stă în genunchi pe teleguța „dindărăt”, unde este așezată o perină legată bine. Cu mâinile se ține de un lemn tare, înfipt vertical în locul cocoșului, care ține potângul. Lungimea acestui lemn, în sus, este de aproximativ un metru. Plugarul stă cu căciula pe cap, îmbrăcat ca și ceilalți, cu cămașă și ismene și cu ciorapi groși de lână în picioare, iar când nu-i frig, desculț. Dărăbanii, care păzesc pe plugar să nu fugă, stau unul de-a dreapta și altul de-a stânga plugarului. Dinapoi, merge subprimarul, care are și el grijă să nu scape plugarul.

⁵³ Cuvânt de origine maghiară, intrat, local, în limba română, care îl desemnează pe primar.

Îndată după terminarea slujbei bisericești, primarul, subprimarul, dărăbanii, pogonicul și „boii” se duc acasă la plugar și se aranjează la teleguță, care-i așteaptă pregătită. Primarul, subprimarul și dărăbanii intră în casă și salută: „Hristos a Înviat”! Gazda le răspunde cum se cuvine. Primarul se roagă să-i dea plugarul pentru a-l duce la locul unde a brăzdat. Gazda casei, după ce închină și beau cu toții câte un pahar de „vinars”, le dă plugarul în seamă. Primarul iese înainte. După el merg cei doi dărăbani cu plugarul pe sus. Din acest moment, plugarul face figură de „demon al vegetației”, care va avea să sufere, să pozeze în victimă de sacrificiu, mai ales că, ieșind cel dintâi la țarină, a luat atingere cu spiritul câmpului și prin aceasta a suferit o îndumnezeire în sensul cultului și al sacrificiului agrar ce se practică.

Plugarul este ținut cu genunchii îndoți: brațele lui sunt prinse de după capetele dărăbanilor. Ultimul iese subprimarul. Se aranjează la teleguță, în ordine, și după aceea înconjoară ograda de trei ori, mai mult în fugă. Rit specific cultelor, cu deosebire sacrificiilor⁵⁴. Lume, mai ales tineret, este adunată. Ceterașii cântă și, cu ei, alții încing hora plugarului. Dacă reușește să scape, plugarul fuge singur la locul unde a arat în întâia zi de post, iar de nu, este dus pe teleguță până acolo. Ca să scape, uneori, plugarul scutură de lemnul de care se ține cu mâinile, ca primii „boi”, aliații lui, să simtă, și la acest semnal să împingă pe neprevăzute teleguța îndărăt, să dea în lături pe subprimar, ca neavând obstacol în cale s-o ia la fugă. Când fuge, cei doi dărăbani, împreună cu subprimarul se iau după el și, dacă izbutesc să-l prindă, îl duc înapoi pe sus. Adeseori, plugarul merge în picioare pe tânjală, trece printre „boi” și ajunge la primar, care îl ajută să scape.

Ajunși la locul unde a început să are, se opresc cu toți. Își pune fiecare „pană” la căciulă din holda plugarului. Primarul închină cu plosca de „vinars” urând: „Să dea Dumnezeu roadă în țarină!” Ritualul prin care se împărtășesc din rodul țarinei – indiferent cu ce aliment sau băutură – prin mijlocirea și în prezența geniului activ al câmpului, simbolizat de feciorul plugar indicat ca cel mai harnic, are ceva din nimbul excepțional al geniului fecundant-creator. După ce beau cu toți câte o „dușcă”, pleacă spre locul pe unde curge râul din sat, loc ales anume pentru scăldatul plugarului.

⁵⁴ Un simplu „cerc magic” prin care se îndepărtează demonii care dau târcoale și tau la pândă să compromită acțiunea magică de fructificare (Henri Hubert și Marcel Mauss, *Mélanges d'histoire des religions*, Paris, 1929, p. 44).

Într-un an plugarul este scâldat din sus de sat, pentru ca în anul următor locul ales să fie din jos de sat. La sosirea plugarului la locul de scâldat este adunată o mulțime de oameni. Plugarul vine cu alaiul tinerilor și copiilor. Toți îi fac loc. De la hotar și până aici nu a încercat să fugă – să scape – anume pentru a fi odihnit. Coborându-se de pe teleguță, plugarul sare îmbrăcat în băltoaca de apă și, după ce s-a udat complet, își scoate cămașa, o înmoaie bine în apă și face semnul crucii de trei ori, stropind cu cămașa în cele patru puncte cardinale, strigând următoarele: „În numele Tatălui și al Fiului și al Spiritului Sfânt, amin”! După fiecare cruce urmează: „Să deie Dumnezeu roadă în toate țarinele și într-a dumneavoastră”⁵⁵.

Plugarul cheamă apoi pe cei doi dărăbani spre a-i storce cămașa. Aceștia sunt datori să intre în apă, până la plugar spre a o lua. Adeseori, plugarul, smucind de cămașă, de care a prins un dărăban, acesta se întâmplă să cadă în apă, provocând râsetele celor din jur. De multe ori începe o luptă între plugar și dărăbani, până aceștia din urmă reușesc să smulgă cămașa, cu care ies pe țarm pentru a o storce. Cu aceasta ritualul este considerat îndeplinit. Plugarul a primit „botezul”. Prin aceasta, comunitatea trăiește împăcată, întrucât mare parte din ritualul de fructificare a fost îndeplinit. Cu toți pornesc apoi prin mijlocul satului spre casa plugarului. Alaiul se mărește. Ceterașii, și cu ei în cor și ceilalți cântă: „Toate plugurile ară/ nu-m al meu șade-n cămară/ roatele pe prisp-afară/ potângu-i la ghirău/ fiarele la făgădău/ potângu-i la porțâie/ fiarele pentru bețâie”.

Versurile de mai sus sunt recitate pe o melodie specifică. Cum intră-n sat, plugarul caută iar să scape și, când reușește, se ascunde, sau, mai bine zis, este ascuns de gospodarul în casa sau curtea căruia s-a refugiat. De multe ori, este căutat multă vreme: în pod, pe la căpriori, în tindă, sub vreun butoi, în grajd sau iesle, în șopron. De notat că fiecare gospodar ține porțița deschisă ca să intre plugarul. Ceilalți feciori, care urmează marele alai, sunt împărțiți și ei în două: unii țin cu plugarul, iar ceilalți sunt contra lui, acționând ca atare la fuga acestuia. Sătenii sunt înșirați pe la porți. Plugarul încearcă să fugă de pe teleguță, dar este prins de dărăbani, subprimar sau de cineva din tabăra adversă.

⁵⁵ Se observă ușor cum peste practica precreștină s-au adăugat elemente creștine.

Primarul, subprimarul și dărăbanii învârtesc din „bote” să nu se apropie nimeni⁵⁶. Plugarul dă un semn „boilor”, care împing teleguța peste un podeț, într-o porțiță deschisă. Plugarul intră înlăuntru și gazda încuie ușa imediat. Dărăbanii sar cu primarul și subprimarul peste poartă și caută până îl găsesc pe plugar, pe care-l duc la teleguță. Toată lumea se agită: urmărește, gesticulează, exclamă, satisfăcută ori nu. Aceste manifestări se petrec până acasă la plugar. Intrându-se în curtea plugarului, se mai înconjoară de trei ori ograda, după care teleguța este oprită înaintea ușii.

Acum dărăbanii iau pe sus pe plugar și intră cu el în casă. După ei vine și subprimarul. Este momentul când primarul spune din nou: „Hristos a Înviat”, iar gazda răspunde după cum se cuvine. Primarul spune mai departe: „Aici v-am adus plugarul ce mi l-ați încredințat, sănătos și voios”. Și mulțumindu-le, îl predă gazdei, care, la rândul ei, îl invită la „ospăț”, la care iau parte și pogonicii și „boii”. După ce „gată” ospățul, se duc cu toții, însoțiți de muzică, la tineretul care așteaptă afară, unde încep jocul lor tradițional.

Sângiorzul

Este o altă variantă a Plugarului, obicei practicat în unele sate din județul Cluj și Someș, ca Topa Mică, Mihăiești, Cornești, Berind, dar și în Olpret de lângă Dej, obicei agrar cercetat de N. Al. Rădulescu încă din anul 1937⁵⁷.

Acesta are loc în ziua de Sfântul Gheorghe și constă din următoarele faze: după ce sătenii se udă între ei, câțiva mai tineri, nouă la număr (număr fără soț), merg în pădure unde îmbracă pe unul dintre ei în crengi verzi, numit Sângiorz. Numele său rămâne necunoscut. Nu este vorba că pe cap poartă o mască din scoarță de cireș împodobită cu cruce. Ceilalți tineri, escortându-l, cântă din buciume și cimpoaie. Sângiorzul îmbrăcat astfel este plimbat pe la toate casele din sat, unde este primit cu cofe cu apă aruncate asupra sa de gospodari. Vine vorba că Sângiorzul umblă cu colindatul, pentru care, casierul cetei primește o plată în bani.

⁵⁶ Tendința este firească: aceea de a nu rămâne aservit temporalului, cu intenții străine de tot ceea ce e sacru. Spiritul Divin, orice formă ar îmbrăca, refuză telurismul. El ține de primatul secretului, care e sacru.

⁵⁷ N. Al. Rădulescu, *Sângiorzul*, în „Revista Geografică Română”, vol. I, fascicolul II, 1938, p. 148-158.

În câteva ore, Sângiorzul ajunge la celălalt capăt al satului, unde sunt holdele. Astfel că, după îmbrăcarea Sângiorzului în pădure în crengi verzi, după colindatul prin sat, urmează dezbrăcarea lui în holde. În apropiere se află și o troiță, pusă acolo să păzească semănăturile de furia naturii. Crengile verzi ale Sângiorzului sunt aruncate pe holde ca să dea rod îmbelșugat. Sunt și unii gospodari care plătesc mai mult pentru ca Sângiorzul să se dezbrace în holdele lor.

Cetașii își împart banii, iar numele Sângiorzului rămâne mai departe necunoscut. N. Al. Rădulescu, citându-l pe W. Mannhardt cu lucrarea *Mytologische Forschungen* (Strassburg, 1884), arată că, la unele popoare, Gheorghe cel Verde este aruncat în apă, pentru ca în timpul verii să înverzească toate câmpiile. Autorul ajunge la concluzia că „acest survival pare a fi o practică magică de fructificare ce s-a păstrat la români, ca și la alte popoare agricole sedentare”⁵⁸. Sângiorzul ar întrupa puterea vegetației, a pădurii, care trebuia adusă și la holde, ca ele să se comporte la fel ca și pădurea.

Este interesant de subliniat faptul că N. Al. Rădulescu ține să accentueze că „în Europa asemenea procesiuni se găsesc numai la popoarele cu veche agricultură și cu o îndelungată viață sedentară”⁵⁹, la care afirmație, desigur, subscriem fără nici o rezervă.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 156.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 157.